

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Husby-Ärlinghundra kyrka ligger vida synlig i ett öppet slättlandskap inte långt från Arlanda flygplats. Bebyggelsen kring kyrkan utgörs av en bymiljö med äldre karaktär varigenom en väg slingrar sig på ett ålderdomligt sätt. Nära kyrkan ligger, på ett i äldre tid karaktäristiskt sätt, prästgården och två skolbyggnader varav Husby gamla skolbyggnad är en av landets äldsta landsbygdsskolor och byggnadsminne.

Kyrkoanläggningen utgörs av den medeltida kyrkan omgiven av en bogårdsmur med utanförliggande större utvidgningar av kyrkogården. Klockstapeln och en rödfärgad bod ligger straxt utanför bogårdsmurens syd-östra del. Innanför muren på kyrkogårdens syd-östra hörn ligger kyrkans redskapsbod. På kyrkplan med huvudingång genom bogårdsmuren ligger församlingshemmet.

Kyrkomiljön ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården (Odensala-Husby-Ärlinghundra).

2.2 Kyrkan

Husby-Ärlinghundra ingår i en grupp av fyra kyrkor i länet med avvikande arkitektur. Det gemensamma för de fyra kyrkorna är att de har sitt torn i öster som en direkt överbyggnad på koret och är byggda omkring 1150. Av östtornskyrkorna Skånela, Norrsunda och Färentuna kyrkor anses Husby-Ärlinghundra vara uppförd med Skånela kyrka som förebild med en datering till tiden efter 1150. Namnet Husby anger att socknen haft en kungsgård och kyrkan anses vara uppförd på Ärlinghundras husby som en kungsgårdskyrka möjligen på kungligt initiativ. Det troliga anses därför vara att den haft en äldre föregångare av trä.

Den ursprungliga romanska kyrkan uppförd under 1100-talet omfattas av långhusets främre två tredjedelar, absidkoret med gråstensvalv och tornet. Långhuset förlängdes åt väster med en travé, dock ej till samma höjd som det ursprungliga långhuset, under sent 1200-tal eller tidigt 1300-tal. Under 1300 – 1400-talen slogs valven i det ursprungliga långhuset och sakristia och vapenhus tillfogades. Den förlängda delen förhöjdes och valvslogs först år 1690.

Den ursprungliga tornspiran böts ut mot den nuvarande svängda huven och tornets höjd sänktes år 1719. Det troliga är att fönsterna förstörades vid samma tidpunkt.

Kyrkan består idag av långhus med absidförsett kor och torn i öst, sakristia och vapenhus uppförda av huvudsakligen gråsten. Fasaderna är spritputsade och avfärgade i en ljusgul ton med vita slätputsade omfattningar och gråmålad sockel. I den södra långhusväggen och i sakristian är runstenar inmurade. De rundbågiga fönsterna är målade i grått. Långhus, sakristia och vapenhus har sadeltak med höga fall. Långhusets tak är avvalmat i väst. Absiden har en konisk takform och tornet en svängd huv. Alla tak är täckta med tjärade spån. Kyrkans

huvudingång leder genom vapenhusets rundbågiga tvåsprångiga portal vars medeltida port finns bevarad och förvaras i klockstapeln. Ingång finns även i väst vars rundbågiga portal är försedd med minnestavlor av sandsten över 1690-års restaurering.

Kyrkan bevarar sina ursprungliga valv; romanska kryssvalv och hjälmvalv i kor och absid, två travéer med kryssvalv välvda under 1400-talet och den västliga travéns kryssvalv välvt år 1690. Kyrkan har haft medeltida kalkmålningar varav endast ett mindre fragment är bevarat på långhusets södra vägg.

Till kyrkans bevarade medeltida föremål återfinns den gotländska dopfunten i kalksten med s k musselcuppa daterad till 1200-talets senare hälft, ett välbevarat triumfkrucifix från 1300-talet samt ett antal träskulpturer från 1200- och 1400-talen. Sakristians smala tresprångiga öppning bevarar en järnbeslagen dörr med gotisk ornamentik hörande till kyrkans medeltida inredning.

År 1898 genomfördes en restaurering i tidstypisk nygotisk stil med dekor- och kvadermålning. Spåren efter denna restaurering avlägsnades helt år 1951 då väggar och valv vitkalkades och den fasta inredningen återfick sin 1700-talsprägel. Vid restaureringen nytillverkades bänkinredningen med läktarens utformning som utgångspunkt. Ett fönster i absiden bakom altaret murades igen och ett romanskt fönster på absidens sydsida togs upp. 1700-talets altartavla uppsattes på sin gamla plats liksom triumfkrucifixet. Predikstolen är tillskriven den kända bildhuggaren Burchardt Prechts verkstad och är uppsatt år 1721. All inredning är hållen i en ljusgrå ton med förgyllda detaljer hämtad från framtagna gamla färger på läktarbarriär och predikstol.

Ej framställda rester av 1700-talets inredning är bevarade i form av två pyramider. Pyramider hade vanligen sin plats på de främsta bänkarna i kyrkornas 1700-talsinredningar. Två skulpturer, Tron och Hoppet, uppsatta år 1741 som sidofigurer till altartavlan är bevarade i sakristian. Skulpturerna är utförda av den kända bildsnidaren Magnus Granlund.

Till 1800-talets tillägg till kyrkorummet hör den år 1876 utförda orgelfasaden.

2.3 Kyrkogården

Den äldsta kyrkogården, omgiven av bogårdsmur och trädkrans, är gräsbeväxt med raka, grusade gångar och sluttar svagt åt väster. Ett fåtal äldre gravvårdar är bevarade och minner om äldre tiders utformning av gravvårdar. Huvudingången till den äldre kyrkogården ligger i den södra bogårdsmuren och omges av granitstolpar med järngrindar. Från ingången leder en gång omgiven av stora träd till vapenhusets entré.

Kyrkogården har stora utvidgningar utanför bogårdsmuren i söder och väst. De utvidgade delarna karaktäriseras av det senare 1900-talets gravskick med raka grusade gångar med gravvårdar på rader i gräs och höga häckar som avgränsar gravkvarteren. Norr om bogårdsmuren inrättades en större minneslund under sent 1970-tal. Öppningar i bogårdsmuren utan grindstolpar har tagits upp till den äldre kyrkogården även i söder, väster och norr och leder till de utvidgade

delarna av kyrkogården. Utvidgningarna under det sena 1900-talet har gjort Husby-Ärlinghundras kyrkogård till pastoratets största kyrkogård.

2.4 Klockstapeln

Klockstapeln är uppförd utanför bogårdsmuren i öst. Den byggd som en öppen stapel år 1719 och ersatte då en äldre. Tre spånklädda mittstöd inuti den nuvarande stapeln har antagits utgöra en rest av den äldre. Klockstapeln panelades in år 1819. Klockstapeln har rödtjärad panel med utställd nedre del och svarta luckor. Huven har sedan år 1819 en svängd utformning och täcks av tjärade spån.

2.5 Förråd

I kyrkogårdens syd-östra hörn ligger en knuttimrad bod, f d bårhus och utedass. Boden är klädd med rödfärgad locklistpanel och har svarta knutar, dörrar, vindskivor och nockbrädor med ett sadeltak täckt av enkupigt tegel.

2.6 Bod

Utanför bodgårdsmuren i syd-öst ligger en bod som f n används av Hembygdsföreningen. Byggnaden är knuttimrad och klädd med röd locklistpanel med ett sadeltak täckt av enkupigt tegel. Knutlådor och vindskivor är färgade röda och dörren är svartmålad.

2.7 Bårhus

Bårhuset ligger norr om bogårdsmuren i anslutning till minneslunden. Byggnaden är uppförd i en våning med sadeltak. Fasaderna är putsade med gulbrunt avfärgad spritputs med vita slätputsade hörn och lister. Ingången utgörs av en stickbågig port med en vitputsad blinding i form av ett kors däröver. Sadeltaket täcks av spån.

2.8 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Kyrkan med muromgärdad kyrkogård, klockstapel och bodar med ett åt norr fritt läge är en väl sammanhållen miljö med ålderdomlig karaktär av stor vikt för kulturmiljön i riksintresset.

Husby-Ärlinghundra kyrka är en av länets fyra östtönskyrkor uppförd med Skånela kyrka som förebild omkring år 1150. Kyrkans romanska långhus, absidkor med ursprungligt gråstensvalv och torn samt högmedeltidens tillfogade sakristia och vapenhus är väl bevarat och tydligt avläsbart i kyrkans arkitektur. Exteriören har givits en viss 1700-talsprägel genom den under 1700-talet omgestaltade tornhuven och den nuvarande färgsättningen.

Kyrkorummet har tillkommit i flera etapper under medeltiden fram till 1690-talet och har en medeltida prägel med sina vitkalkade väggar och valv, förstärkt av det romanska absidkoret. Kyrkorummet präglas starkt av en väl genomförd renovering år 1951 då fast inredning bevarad från tidigt 1700-tal kompletterades med ny bänkinredning. 1700-talsinredningen samt den vid 1951-års renovering framtagna äldre färgsättningen har givit rummet en utpräglad 1700-talskaraktär.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- kyrkan med muromgärdad kyrkogård och växtlighet, klockstapel och bodar är en väl sammanhållen miljö.
- två epoker är tydliga i kyrkans exteriör; medeltiden med kyrkans långhus, absidkor och torn, sakristia och vapenhus, och 1700-talet med den då omgestaltade tornhuvuven och rundbågiga fönsterna.
- kyrkan bevarar murverk från romansk tid i långhus, absidkor med ursprungligt gråstensvalv och torn, murverk från 1300- och 1400-tal i långhus, långhusets valv, sakristia och vapenhus samt valv från 1690-tal i långhusets västligaste del.
- takens spåntäckning ger kyrkan en ålderdomlig karaktär och har endast ett fåtal bevarade motsvarigheter
- interiören har en ålderdomlig karaktär med ursprungliga valv och absidkor samtidigt som kyrkorummets fasta inredning har en markant 1700-talsprägel.
- kyrkorummets gestaltning är tillkommen vid en väl genomförd restaurering år 1951.
- predikstolen är ett högkvalitativt arbete utförd tidigt 1700-tal av bildhuggaren Burchard Prechts verkstad i Stockholm.

2.9 Källor, litteratur och övriga uppgifter

Riksantikvarieämbetets byggnadsregister, www.raa.se, Husby-Ärlinghundra kyrka, upprättad av A. Hållén 96-09-26

Bonnier Ann Catherine, Kyrkorna berättar, Upplands kyrkor 1250-1350, Uppsala, 1987

Sveriges kyrkor, Uppland, Volym 11, Henrik Cornell, Stockholm, 1920

Upplands kyrkor CXVI, Bengt Ingmar Kilström, andra omarbetade upplagan

Länsstyrelsen i Stockholms läns arkiv
Stockholms läns museums arkiv

Husby-Ärlinghundra kyrka med ett fritt läge mot norr.
Foto: Lisa Sundström, maj 2004.

Husby-Ärlinghundra kyrka med långhus, torn med 1700-talshuv, absid och sakristia åt norr omgärdat av bogårdsmur. Alla taken är täckta med spån.
Foto: Lisa Sundström, maj 2004.

Husby-Ärlinghundra kyrka åt väst. Kyrkogården sluttar något åt väst och är bogårdsomgärdad med trädkrans. Större utvidgningar av kyrkogården har skett utanför bogårdsmuren i väst och söder. I norr ligger det under 1970-80-talet uppförda bårhuset. Foto: Lisa Sundström, maj 2004.

Utanför bogårdsmuren i syd-öst ligger den år 1717 uppförda klockstapel med svängd, spåntäckt huv tillsammans med två rödfärgade bodar. Foto: Lisa Sundström, maj 2004.

En del av den utvidgade kyrkogården syd-väst om kyrkan med grusade raka gånger med gravvårdar på rad i gräs med kvarteren avdelade av höga häckar och trädplanteringar. Foto: Lisa Sundström, maj 2004.

Kyrkorummet med absidkor i öst. Kyrkans väggar och valv är vitkalkade med grå sockelmarkering i koret. Fast inredning är genomgående hållen i grått med inslag av förgyllning. Bänkinredningen är nytillverkad år 1951. Predikstolen är anskaffad år 1721 och är tillverkad av Burchard Prechts verkstad. Foto: Lisa Sundström, maj 2004.

Kyrkorummet åt väst med läktarbärriär med förgyllda pilastermotiv buren av grå pelare med kapital. Orgelfasaden är utförd år 1876 och hållen i grått med förgyllda detaljer. Foto: Lisa Sundström, maj 2004.